

Отже, на сьогодні в Україні відсутня ціла низка класичних ознак національної ідентичності, що сприяють консолідації суспільства: спільної мови, культури, релігії, історичного міфу про походження народу. Водночас достатньо потужними є такі чинники, як уявлення про спільну територію (що було доведено під час конфлікту навколо Тузли), спільну державність, прагнення до життя у процвітаючій правовій, соціальній державі.

Виходом із даної ситуації стало б формування національної ідеї, яка б консолідувала навколо себе усі фрагменти українського суспільства. Реалізація національної ідеї постає як національний ідеал, що має інтегративний характер. Національна ідея у поєднанні із загальнолюдськими цілями й ідеалами стає чинником національної інтеграції суспільства на державотворчій основі, сприяє формуванню національної єдності в процесі досягнення певних цілей, що поділяються більшістю членів спільноти. Сам пошук національної ідеї триває з моменту отримання незалежності, проте й досі не приніс якихось вагомих результатів. На роль такої ідеї свого часу висувалися європейська інтеграція, проект «Успішної України» (розвиток національної економіки, підвищення конкурентноздатності, перетворення України у східноєвропейського «тигра»), популяризація української культури у світі, забезпечення належного рівня життя для всіх українців.

На сучасному етапі національна ідея за певних умов може виконувати функції духовної основи саморуху й поступу українського суспільства¹⁰¹. По-перше, вона має стати головним змістом творення національної, соціально згуртованої держави і фундаментом її стабільності. По-друге, ця ідея мусить легітимізувати докорінні суспільно-економічні перетворення, надати їм «другого дихання». По-третє, ґрунтуючись на політичній концепції нації, вона є прийнятною для всіх етнічних груп країни. По-четверте, національна ідея має стати стрижнем формування і функціонування національної самосвідомості й національної свідомості в цілому. По-п'яте, на різних рівнях національної свідомості (державно-політичному, теоретичному, буденному) національна ідея повинна бути конституційованою і концептуально розробленою. По-шосте, вона повинна забезпечити консолідаційні процеси в суспільстві — між нацією і соціумом, між центром і регіонами, між політичними партіями і рухами.

5. Політичні комунікації в Україні

Теоретичні моделі, що описують сучасні політичні трансформації, не менш складні і неоднозначні, ніж самі ці трансформації. Вони здатні відображати динаміку інститутів і систем влади як у зв'язку зі специфікою політичної організації, так і «наскрізним» чином, тобто без залежності від конкретних способів організації влади, виходячи з більш глибоких закономірностей і тенденцій розвитку суспільства. Влас-

ні категорії діагностики політичної еволюції світу пропонують і теорія «центр — периферійні зв'язки» З.Пребиша та С.Фурадо, й «світ — системна концепція» І.Валерстайна, і футурологічні моделі Е.Тоффлера, і інші авторитетні конструкти.

І все ж події останніх двох-трьох десятиліть, що виразно виявили потенціал найновіших інформаційних технологій, примушують нас оцінювати сучасні політичні практики передусім у контексті настання «інформаційної епохи». І це зрозуміло не лише учасникам теоретичних диспутів. Адже якщо абстрагуватися від теоретично заданих номінацій політичних порядків, то виявиться, що наймогутнішим інструментом суспільних змін і перетворення структур державної влади, як інституціоналізованих, так і неінституціоналізованих, виступають політичні комунікації. Саме завдяки їм у сфері політики інтенсивно формуються нові механізми і способи політичної участі: медіа-опитування, Інтернет-голосування, механізми кібер- і теледемократії. На зміну традиційним дво- і багатопартійним системам приходять системи мовлення двома і декількома телеканалами.

Розподілення ресурсів влади і державних повноважень дедалі підлягає законам руху масової інформації, а характер управління щораз сильніше залежить від позицій медіавласників. Набувши кроскультурного і транснаціонального характеру, інформаційний простір привносить у звичний для національних держав порядок прийняття рішень нові уявлення про національну мету та інтереси. Домінування медіалогіки, що підкоряє собі поведінку більшості політичних гравців, робить, по суті, нерозрізненими політичні та культурні форми регулювання суспільних зв'язків (так само як і впливу суспільства на владу).

Медіакратія як спосіб організацій влади, за якого інформаційні відносини перетворюються в ключовий механізм форматування політичного простору і забезпечення взаємодії між владою і суспільством, поступово стає самоочевидною реальністю. І хоча на сьогодні ще важко сказати, до яких наслідків приведуть такі зміни, наскільки сильно трансформуються звичні відносини медіа- і політичної систем, держави і суспільства¹⁰², слід усвідомлювати, що власне медіакратія задає вектор і характер функціонування влади в сучасній державі.

Медіакратії, що склалися у світі, аж ніяк не однорідні. Очевидним є, наприклад, що український її варіант суттєво відрізняється від західного. У країнах зрілої демократії джерелами нового позиціонування політичних комунікацій були процеси послідовного розвитку як соціально-економічних відносин, так і форм організації публічної держави. Нинішній стан цих сфер суспільного життя на Заході свідчить про те, що ці завдання, які, власне, і зажадали включення «третього стану» в політику, в основному розв'язані і політичні механізми перестали відігравати визначальну роль у підтримці політичних і громадянських прав населення, в забезпеченні неухильного зростання його добробуту і т.д.

Коротше кажучи, виникнення масового середнього класу, закріплення принципу відповідальності еліт (перед суспільною думкою), утвердження стабільного правового режиму, низка інших аналогічних чинників призвели до того, що значна частина громадян втратила інтерес до публічної політичної взаємодії з державою. Повсюдне поширення «демократичного конформізму» і, як наслідок, поступове «випадання» людей із політичного діалогу з владою спричинили різке падіння попиту на інформаційні продукти останніх. Неузгодження позицій рядових громадян (заклопотаних власними проблемами) і державної влади (яка намагається зберегти інститути вертикального домінування) ставило під сумнів можливість ефективного контакту між владою і суспільством. Як наслідок, почав розпадатися сам механізм політичного регулювання, що базувався на представницькій демократії.

Якщо в модерну епоху основний наголос під час організації політичного контакту між елітою і суспільством робився на наявності групових інтересів (що існують у вигляді цілей, партійних програм, доктрин державного розвитку) і на апологію відповідних їм форм організації політичного простору (демократія, авторитаризм та ін.), то тепер на перший план вийшов індивідуальний інтерес, оформлений в унікальні культурні рамки. Саме він виступає сьогодні джерелом підтримки зв'язку між індивідом і державою, стимулом до пошуку потрібної для цього інформації.

Перераховані історичні переміщення і спонукали західні країни перейти до інших способів організації публічного поля влади і її взаємодії зі суспільством. Урешті-решт публічна політика була «вимушена» інституціалізувати механізми звернення «медіаподань» громадян, які використовують інформацію, що поставають їм ЗМІ, для політичної ідентифікації і здійснення своїх політичних функцій¹⁰³. У цій ситуації «влада і вплив» виявилися зосередженими в руках осіб, які зуміли використати інформаційні механізми для створення «нових культурних кодів» (що забезпечують діалог між елітою і суспільством) і «вироблення» на їхній основі державних «рішень».

Еволюція західної демократії показала, що сьогодні саме комунікація визначає формат політичних відносин. Утративши свій колишній допоміжно-технічний статус, вона перетворилася на системоутворюючий чинник політики, від якого залежить збереження зв'язків між державою і суспільством, яке «віддаляється» від неї. Комунікації в західному світі є досить важливим способом формування і самопрезентації політичної сфери, своєрідним її *епіцентром*, ключовою *умовою* і водночас *джерелом* репродукування даної форми соціального життя.

На рубежі 80–90-х років XX ст. відбувалися тектонічні зрушення в системі політичних комунікацій України. До цього моменту сформувалися і масовий споживач, і масові засоби передачі політичної комунікації. В Україні, як і у всьому сучасному світі, масова політична кому-

нікація почала забезпечувати трансляцію інформації між політичною і соціальною системами, а ЗМІ, з допомогою яких вона здійснювалася, стали досить важливим політичним інститутом.

Законодавче забезпечення діяльності ЗМІ

На початку 1990-х років лідери посткомуністичної України були переконані в ефективності транзитологічної схеми переходу країни від авторитаризму до демократії. Саме через це було публічно проголошено два основні постулати цієї схеми: особиста свобода як основа розвитку країни і невпинне наближення України до західного зразка представницької демократії.

Створення законодавчої бази в інформаційній сфері відбувалося достатньо швидко і ефективно. Розробники законопроектів намагалися закласти в них так звану ідеальну модель взаємин між державою і громадянином, а також між державою і виробниками інформаційного продукту.

Уже 2 жовтня 1992 р. Президент України Л.Кравчук підписав Закон України «Про інформацію». Закон визначив основні принципи інформаційних відносин, назвав суб'єкти і об'єкти інформаційної діяльності, передбачив механізми їх взаємодії. Закон трактував інформацію як товар, що створило юридичні передумови для проникнення ринкових відносин в інформаційну сферу. Були задекларовані відкритість, доступність інформації і свобода її обміну, повнота і точність, законність отримання, використання, поширення і зберігання інформації. Відповідно формувалися і гарантії права на інформацію, зокрема, що право на інформацію є «обов'язком органів державної влади, а також органів місцевого самоврядування». Законом передбачалося створення спеціальних інформаційних служб у державних органах, які мали забезпечувати доступ до інформації, статистичних даних, архівних, бібліотечних і музейних фондів.

Разом із тим Закон залишав «командні висоти» в руках держави, що згодом дозволило державним лідерам досить вільно трактувати деякі його положення. Йдеться про такі розмиті норми, як «здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про інформацію» і «встановлення відповідальності за порушення законодавства про інформацію». Контрольний і наглядовий механізм з боку держави не був прописаний. Крім того, не були передбачені державні реєстри інформації, що віддавало на відкуп чиновникам право відбору інформації під час її офіційної публікації. Однак на тлі пострадянської ліберальної ейфорії голоси окремих критиків, у тому числі й зарубіжних (ОБСЄ, Ради Європи), не були почуті.

У 1992 р. був ухвалений Закон України «Про друковані засоби масової інформації (друку) в Україні». Він також був внутрішньо суперечливим і поєднував жорсткі державницькі позиції (державна реєстрація